

АЛИШЕР НАВОЙНИНГ ХУСРАВ ДЕХЛАВИЙ ҒАЗАЛЛАРИГА
ТАТАББУЪ БОҒЛАШДАГИ МАҲОРАТИ

Олимжон АБДУЛЛОЕВ

академик Бобожон Ғафуров номидаги

Хўжанд давлат университети доценти, филология фанлари номзоди, Тоҷикистон

E-mail: Olimjon78@bk.ru

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14804555>

Annotatsiya: Алишер Навоий ўзбек ғазалнавислиги тараққиётига улкан ҳисса қўшган ижодкордир. Шу билан биргаликда, Навоий Фоний тахаллуси билан тожик тилида ҳам баркамол асарлар яратган.

Маълумки, Алишер Навоий яшаган даврда Ҳирот шаҳри адабий муҳит маркази бўлган. Навоий форс-тожик тили ва адабиётини жуда чуқур билган.

Мақолада Алишер Навоийнинг Амир Хусрав Деҳлавий ғазалларига боғлаган тожик тилидаги татаббуларидан бири таҳлилга тортилган ҳолда Навоийнинг бадиий маҳорати кўрсатиб берилган.

Калим сўзлар: Алишер Навоий, Фоний, татаббу, ғазал, ўзбек, тожик, ижодкор.

Аннотация: Алишер Навои – творческая личность, внесшая большой вклад в развитие узбекской газели. В это же время Навои создал прекрасные произведения на таджикском языке под псевдонимом Фоний.

Известно, что во времена Алишера Навои город Герат был центром литературного сообщества. Навои обладал очень глубокими познаниями в персидско-таджикском языке и литературе.

В статье анализируется одно из произведений Алишера Навои на таджикском языке, которое он относит к газелям Амира Хусрава Дехлави, и демонстрируется художественное мастерство Навои.

Ключевые слова: Алишер Навои, Фани, татаббу, газель, узбек, таджик, творческий человек

Abstract: Alisher Navoi is a creative person who made a great contribution to the development of the Uzbek ghazal. At the same time, Navoi created worth works in the Tajik language under the pseudonym Foniy.

It is known that during the time of Alisher Navoi, the city of Herat was the center of the literary community. Navoi had very deep knowledge of the Persian-Tajik language and literature.

The article dwells with one of Alisher Navoi's works in the Tajik which he attributes to the ghazals of Amir Khusrav Dehlavi, and demonstrates Navoi's artistic mastery.

Keywords: Alisher Navoi, Foniy, tatabbu, ghazal, Uzbek, Tajik, creative person.

Алишер Навоий лирик маҳоратини камолга етказишда буюк форс-тожик ғазалнавислари ижодини чуқур ўрганган. Навоий ҳатто қайси форс-тожик ғазалнависларининг маҳорат мактабларидан ўрганганлигини ва ўз ғазалларида кимларнинг таъсири сезилишини ҳам очик айтган. Улуғ шоир форс-тожик шеърятининг уч буюк шоири Амир Хусрав Деҳлавий, Ҳофиз Шерозий ва Абдурахмон Жомийни алоҳида тилга олиб, уларнинг ғазалнависликда тенгсиз

эканликларини махсус таъкидлар экан, ўзини бу буюкларнинг шогирди сифатида ғазалнависликда уларга эргашганлигини қайд этади (2,516).

Ўрни келганда айтиш лозимки, форс-тожик адабиётида энг кўп лирик шеърлар девонини тузган Хусрав Дехлавий бўлса, ўзбек адабиётида эса Алишер Навоий энг кўп девон тузган шоир ҳисобланади. Хусрав Дехлавий девонлари «Тухфат-ус-сиғар», «Васат-ул-хаёт», «Гуррат-ул-камол», «Бақияи нақия» ва «Ниҳоят-ул-камол»дир. Амир Алишернинг девонлари эса «Илк девон», «Бадоеъ-ул-бидоя», «Наводир-ун-ниҳоя», «Хазойин-ул-маоний» (у тўрт девондан иборат) ва «Девони Фоний»дир. Бу девонларда турли лирик жанрлардан тузилган шеърлар жамланган бўлса-да, уларнинг катта қисмини ғазаллар ташкил этади.

Амир Хусрав девонларининг ҳаммаси фақат форс-тожик тилидаги шеърлардан иборат бўлса, Амир Алишер эса ўзбек тилидаги шеърларини алоҳида девонларда, форс-тожик тилидаги шеърларини эса алоҳида девонда жамлаган. Навоийнинг тожик тилидаги шеърларидан тузилган девони «Девони Фоний» деб номланади. «Девони Фоний»даги шеърларни Навоий Фоний тахаллуси билан ёзган бўлиб, унинг катта қисмини татаббуъ, ихтиро ва мухтара ғазаллар ташкил этади. «Девони Фоний»да 553 та ғазал мавжуд ва уларнинг 73 дан ортиғи Амир Хусрав ғазалларига татаббуъдир. Навоийнинг ўзбекча девонларида ҳам Амир Хусрав ғазалларига боғланган татаббуълар кўп ва уларнинг ҳаммасида улуғ тожик шоири анъаналари маҳорат билан давом эттирилган.

Навоий-Фонийнинг «Девони Фоний»даги татаббуъ ғазалларининг ҳаммасига сарлавҳа қўйилган бўлиб, уларда ғазал кимнинг ғазалига татаббуъ эканлиги кўрсатилган. Шу тарзда Амир Хусрав ғазалларига боғланган татаббуълар ҳам «Татаббуъи Мир», «Татаббуъи Мир Хусрав», «Дар таври Мир» сарлавҳалари остида берилган. Бундан ташқари, Амир Алишер бошқа шоирлар услубида ҳам Амир Хусрав ғазалларига татаббуълар боғлаган бўлиб, уларга «Татаббуъи Амир Хусрав дар таври Хожа Ҳофиз», «Татаббуъи Мир дар таври Хожа» сингари сарлавҳалар қўйилган. Бундай сарлавҳалардаги «Хожа Ҳофиз», «Хожа» номлари Ҳофиз Шерозийни билдирса, «тавр» сўзи эса шоир услубини англатиб келган.

Қайд этиш лозимки, Амир Алишер ўз татаббуъларида буюк салафлари анъаналарини давом эттирар экан, уларга ҳамиша ижодийлик билан ёндашади. Шу сабабли Навоий татаббуълари оддий тақлид ёки пасив издошлик намуналари бўлмай, уларни улуғ шоир ўзининг салафлари билан беллашиб ёзганлиги ҳам яққол сезилиб туради. Зеро, уларда Навоий ўз бадий

ALISHER NAVOIY ADABIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

маҳоратини намойиш қилиб, анъанага янгиликлар қўшган ҳолда уларни юксак санъаткорлик билан яратган. Масалан, Навоийнинг қуйидаги «Татаббуъи Мир» сарлавҳали Амир Хусравнинг «Бингарам» радифли ғазалига боғланган татаббуъси унинг маҳорат билан ёзилган шундай ғазалларидан биридир:

Чун акси рӯи муғбача хоҳам тамошо бингарам,
Оям даруни дайру дар миръоти сахбо бингарам.
З-он даруни чашму дил чо карда он шӯхи чигил,
К – ў рӯ намояд муттасил, хоҳам чу ҳарчо бингарам.
Абрӯву рухсори ту, ваҳ, дар чашму дил то карда раҳ,
Не сар ниҳам дар қиблагаҳ, не дар мусалло бингарам.
Ман бинам андар осмон, гул бингарам дар бўстон ,
Ҳар дам чу натавонам, ки он рухсори зебо бингарам .
З- андешаи дунё магӯ, май дар қадах, рез аз сабӯ,
Он чоми Чам деҳ то дар ў авзои дунё бингарам.
Чун рӯ намуд он маҳчабин, эй накӯ дар вай бубин,
Фурсат кучо ёбам чунин як лаҳза то чо бингарам.
Фонӣ, кучо бошад раво дар хидмати аҳли фано,
Гар монда накди вақтро дар холи фардо бингарам (3,254).

Навоий татаббуъси Амир Хусравнинг қуйидаги ғазалига жавобан ёзилган:

Ҳар дам чу натвонам, ки он рухсори зебо бингарам,
Рӯзе, ки чое дидамаш, рӯ орам он чо, бингарам.
Гаҳ гиря пӯшад чашми ман, беҳуд шавам чун даррасад,
Мумкин нагирад ҳеч сон, к-он рӯи зебо бингарам.
Оташ батар гирад ба дил, ҳарчанд бар ёди рухаш,
Берун равам ман ҳар замон гулҳои сахро бингарам.
Эй боғбон лутфе бикун, дар бўстон раҳ деҳ маро,
Гар нахл надҳад мевае, боре, тамошо бингарам.
З-ин сон ки дил пур шуд зи ғам, чони тихӣ дорад дарун
Ёро, яке ҳам худ бигӯ, к-ат ар чи ёро бингарам.
Дидан наёрам чун рухат, побӯс ҳам нагзориям,
Бигзор, боре як назар дар пушти он по бингарам.
Ту худ зи баҳри озмун шӯхӣ кунӣ, к-ин сӯ бубин,
Лекин мани беҳушро ку хуши дил, то бингарам?
Аз диданат чон меравад, в-ар чон равад, чун бинамат,
Ҳайронам андар кори худ, к-ат чон диҳам, то бингарам.
Хунобаи Хусрав ҳама афсурд ту бар ту ба дил,
Чархам надод он бахт, к-ат аз халқ танҳо бингарам (3,590).

Амир Хусрав ғазали муҳаббат мавзусида ёзилган. Унда шоир лирик қаҳрамоннинг ўз севгилисига бўлган самимий муҳаббатини қаламга олган. Лирик қаҳрамоннинг севгилисига муҳаббати шу қадар кучлики, ундан назарини узолмайди. Ошиқ маъшуқасининг зебо рухсorigа тикилмай яшай олмайди. Агар маъшуқасини кўрмаса, уни қаерда кўрган бўлса, ўша ерга назар солиши билан таскин топишга интилади. Биринчи байтда шу ҳақда гап кетади. Иккинчи байтда ошиқнинг ҳижрондаги кўз ёшлари тасвирига ўтилади. Ошиқ ҳижронда эзилиб, кўз ёши тўкади. Бу ҳам етмаганидек, беҳуд бўлади. Буларнинг давоси ёр васлидир. Шу сабабли у дард билан гўзал юзга интилади. Учинчи байтда ҳижроннинг ошиқ қалбига ўт солганлиги ҳақида фикр юритилади.

Тўртинчи байтда ошиқ нидо санъати орқали боғбонга мурожаат қилади. Ундан боққа киришга рухсат сўраб, боғдаги гулларни томоша қилиш орқали ёр васлига етиш орзусининг ушалишини истади. Бешинчи байтда ишқ йўлида ғамга тўлган ошиқ қалбининг ғамга тўлиб, тоқатсиз бўлгани ёритилади. Улуғ шоир «ёро» сўзини тажнис санъатида икки марта қўллаб, унинг биринчисини «севикли ёр» маъносида, иккинчисини эса ёр ҳажрида тоқатсизланган ошиқ маъносида берган. Олтинчи байтда ошиқ интилишининг юксак даражаси – кулминатсион чўққиси тасвирланган. Маъшуқа жамолига интилган ошиқ уни кўришдан ожиз. Шу сабабли у ёрнинг оёғини ўпишга ҳам рози. Аммо бунинг ҳам иложи йўқ. Буни англаган ошиқ ёрнинг йўл бўйлаб ўтишини орзу қилади. Зеро, ёр ўтган йўлга назар ташлаш ошиқ учун ҳам илтифот, ҳам висол лаҳзаси бўлиши мумкин. Улуғ шоир муболаға санъати орқали ҳам бўлса-да, ошиқнинг ҳақиқий ишқини кўрсатиб бера олган.

Еттинчи байтда ошиқ орзуси тасвири давом эттирилади. Ошиқ фикрича, севгилиси уни синаб кўрмоқда. Аммо у синовни кучайтиргани сайин ошиқ ҳоли оғирлашаётганини англамайди. Бунинг устига ошиқ ҳолидан кулиб, шўхлигини давом эттиради. Ошиқ эса чидайди ва севгилисининг ўзи томон назар солишини илтижо қилади. Аммо, ошиққа маъшуқа боқса ҳам ўлади, боқмаса ҳам ўлади. Шу сабабли маъшуқа унга назар ташлашидан олдин, ўлмай туриб севгилисига боқиб жонидан айрилиш ҳам унинг учун бахтдир. Саккизинчи байтда шу ҳақда тасвирланади. Тўққизинчи байтда Амир Хусрав ошиқнинг ишқ дардини ижтимоий масалаларга боғлайди. Агар лирик қаҳрамон маъшуқа жафоларидан эзилган, дили ғамга ботган ҳолда қийналган бўлса, шоирнинг эса фалак жафоларидан қалби ғам-аламга тўлиб, кўзларидан қон оқади. У халқ номидан Аллоҳга мурожаат қилиб, ўзи ва бошқа жафокашларга шафқат билан назар солишини орзу ва илтижо қилади.

Ғазалнинг охириги байти юқоридаги мисраларда полифоник тасвир берилганига ишора қилади. Гарчи ғазалнинг тўққизинчи байтигача ошиқнинг маъшуқа ҳажрида чеккан жафолари, маъшуқанинг ошиққа кўрсатган зулми ҳақида фикр юритилган бўлса-да, аммо бу тасвирларда фалак, замон, аниқроқ айтганда, давр ҳукмронларининг оддий халққа қилган жабр-зулмига ишора ҳам йўқ эмас. Бундай ишоранинг мавжудлиги ғазалнинг сўнгги байтидаги тасвирда ўз тасдиғини топган.

Ғазалда илоҳий тажаллиёт тасвири ҳам мавжуд. Шеър лирик қаҳрамони ҳақиқий ошиқ. Ғазалдаги ишқ тасвирининг ботиний томонига назар ташланса, унда мажозий ишқ орқали ҳақиқий ишқ тасвири берилганини кўриш мумкин. Воқеан, ошиқ севгилисини кўрмаса, у турган жойга назар солиш, ёки табиатдаги гулларга боқиш билан ёрени кўргандек бўлади. Бу эса илоҳий тажаллиётга ишора. Илоҳий тажаллиёт Аллоҳ жамолининг табиат ва жамиятда акс этишидир. Бунда табиатдаги гўзал нарса-ҳодисалар ва жамиятдаги чиройли инсонлар илоҳий тажаллиётни намоён этувчилар сифатида кўзга ташланади. Шунга кўра, ошиқнинг маҳбубаси зоҳиран гўзал қиз сифатида уни мафтун этган бўлса-да, ботинан у илоҳий тажаллиёт акс этган маҳбуба сифатида ошиқни мафтун этган. Лирик қаҳрамон эса дунёвий ошиқ сифатида намоён бўлса-да, аслида ҳақиқий ошиқ тарзида илоҳий жамол соҳиби бўлган Аллоҳнинг комил ошиғи сифатида таассурот қолдиради. «Рухсори зебо», «рўйи зебо»га эга бўлган маҳбуба ҳам ҳаёт гўзали сифатида кўринса-да, у ўз чиройини «гулҳои сахро»да намоён этиши билан табиатда тажаллий этган илоҳий жамол соҳиби эканлигига ишора этади. Шу тарзда Амир Хусрав полифоник тасвир орқали ҳам дунёвий, ҳам ҳақиқий ишқ тасвирини берган. Энг муҳими, полифоник тасвирда маъшуқа жафолари орқали фалак жафоси, ўз замонида эзилган оддий халқнинг чорасиз турмуши ҳам маҳорат билан кўрсатиб берилган.

Амир Алишер татаббуъсида Амир Хусрав анъаналари давом эттирилган. Навоий ҳам татаббуъда муҳаббат мавзусини таҳлилга тортиб, унда мажозий ишқ орқали ҳақиқий ишқ тасвирини беради. Муҳими шундаки, Амир Алишер ишқ тасвирини беришда тасаввуфий талқинларни олға суради. Бунда улў шоир тасаввуфий тимсоллардан кенг фойдаланади. Татаббуъда муғбача, миръоти саҳбо, мусалло, май, қадах, сабў, жоми Жам, аҳли фано сингари тасаввуфий тимсол ва сўз образлар мавжуд. Уларнинг барчаси ўзига хос тасаввуфий маъноларга эга. Чунончи, муғбача сўзи аслида оловпарастрлар ибодатхонасида майхурларга май ташиш билан шуғулланадиган чиройли болани англатади. Аммо тасаввуфда эса муғбача муршид юзидаги нурдир. Бу

нур муридни ўзига мафтун этади. Бундан ташқари, муғбача илоҳий тажаллиётни ва ҳақиқий маҳбуб ҳисобланган Аллоҳнинг ўзини ҳам ифодалайди.

Дайр аслида оловпарастларнинг ибодатхонасини билдириб, у ерда май ичишга ижозат берилган. Шу сабабли дайр тасаввуфий шеърятда майхонани ифодалаб келган. Миръоти саҳбо – май оинаси бўлиб, у тасаввуфий жиҳатдан ёр аксини кўрсатувчи кўзгудир. Мусаллонинг диний маъноси намоз ўқийдиган жой ва жойнамоз бўлса, тасаввуфий жиҳатдан ошиқнинг сажда қиладиган жойидир. Бу жой эса ошиқ учун маъшуқа даргоҳи ҳисобланади.

Май аслида инсонни кайф қилдирадиган ичимлик. Тасаввуфда эса у ишқ туғёни, покиза ишқ ва сўфийнинг орифликка етишидан лаззат топишидир. Қадаҳ маърифатга тўлган ориф қалбини акс эттиради. Сабў – кўза муршид ёки комил инсон оғзини билдиради. Сабўдаги сув инсон ташналигини қондирганидек, муршиди комил оғзидан чиққан сўзлар ҳам мурид вужудини нурга тўлдириб, уни комилликка кўтаради. Жоми Жам – Жамшид қадаҳи бўлиб, унда бутун олам кўринар экан. Жоми Жам тасаввуфда муршид қалби, илоҳий тажаллиёт ва маъшуқа жамолини акс эттиради. Аҳли фано тасаввуфда сўфийларни билдиради. Сўфийлар Аллоҳга интилувчилар гуруҳи бўлиб, улар бу дунё лаззатларидан, нафсдан ўзларини тийган кишилардир. Сўфийлар Ҳақ висолига интилиб, қалбларини поклаган, ўзликларига барҳам берган зотлар ҳисобланади. Аҳли фано бу дунёга ўткинчи, нафс манзили деб қарайдилар. Улар Аллоҳга етиш, унинг жамолидан баҳраманд бўлишни абадий дунё, ҳақиқий мақсад манзили дея, фақат шунга интиладилар. Шу сабабли аҳли фано аҳли бақо ҳам дейилади.

Амир Алишер татаббуъсининг биринчи байтиданок тасаввуфий талқин бошланади. Улуғ шоир лирик қаҳрамоннинг ўз маъшуқасини кўриш орзусини тасаввуфий тимсоллар орқали сўфиёна чизиб беради. Байтдаги ошиқ Ҳақ жамолига шайдо солиқдир. У севгилиси Аллоҳ жамолини кўришни истайди. Бунинг учун илоҳий тажаллиётдан фойдаланмоқчи бўлади. Шу сабабли майхона, яъни комил орифнинг ботиний оламига назар ташламоқчи бўлади. Солик ошиқ шундай қилса, комил орифнинг май оинасига ўхшаш қалбида муғбача юзини, яъни Аллоҳ жамолини кўради. Иккинчи байтда биринчи байтдаги тасаввуфий маъно дунёвий мазмун олади. Улуғ шоир «шўхи чигил» - «чигил гўзали» бирикмасини қўллаб, лирик қаҳрамон севгилисига дунёвий маъно беради. Қизлари ниҳоятда гўзал бўлувчи уруғ номи билан боғлаган ҳолда лирик қаҳрамон севгилисини тилга олиб, унинг ошиқ қалби ва кўзига жойлашуви ҳамма жойнинг севимли бўлишига сабабчи бўлганини

таъкидлайди. Воқеан, ошиқ қалби ва кўзига маҳбубаси жойлашгани учун ҳам у қай томонга боқса севгилисини кўради. Амир Алишернинг байтдаги тасаввуфий талқинича, Аллоҳ ҳам солиқ ошиқ қалби ва кўзидан шундай мустаҳкам жой олса, у қаерга боқса Ҳақ тажаллийсини аниқ кўра олади. Бунинг учун эса ошиқ қалби ва кўзини тўла поклаб, уларда севгилисининг мукамал ўрин олишига эришиши лозим бўлади.

Учинчи байтда зоҳидликдан орифликка кўтарилган ошиқ ҳолати чизилган. Лирик қаҳрамон зоҳидлик поясида жаннат орзусида бўлиб, қиблага бош қўйган ҳолда жойнамоз устидан турмасди. У шу ҳолда ибодат билан шуғулланар экан, бирдан унга маъшуқа назар ташлаб, унинг қалбига ўз ишқини жойлайди. Бундан лирик қаҳрамоннинг ибодати барҳам топади. Чунки у маҳбубанинг қош ва юзига шайдо бўлиб ўзини унутади. Унинг қалбидан маъшуқа жамоли, кўзидан эса қоши мустаҳкам ўрин олиб, уни ҳақиқий ошиққа айлантиради. Ошиқнинг қалб ва кўзи маъшуқа жамоли билан банд бўлиши унинг жаннат орзусидаги таъмали интилишини йўққа чиқаради. Бироқ ошиқ бундан афсусланмайди, балки маъшуқа гўзаллигидан ҳузур қилади ва унинг ҳақиқий висолига интилади. Аммо бунинг иложи йўқ. Шу сабабли ошиқ ҳеч бўлмаса уни кўришни истайди. Тўртинчи байтда шу ҳақда гап кетади.

Амир Алишер тўртинчи байтнинг иккинчи мисрасида тазмин санъатини қўллаб, байтдаги фикрни мукамал бериш мақсадида Амир Хусрав ғазалининг биринчи мисраси – «Ҳар дам чу натвонам, ки он рухсори зебо бингарам»ни тазмин сифатида қўллайди. Амир Алишер тазминли байтида илоҳий тажаллиёт тасвирини бериб, у орқали Амир Хусравнинг учинчи байтидаги илоҳий тажаллиёт ҳақидаги фикрини маъқуллаган ва ривожлантирган. Бу Амир Алишернинг байтда тазмин санъатидан фойдаланишида ҳам кўзга ташланади.

Агар Амир Хусрав охириги байтда ижтимоий масала ҳақида фикр юритган бўлса, Амир Алишер эса бешинчи байтда ижтимоий масалага диққатни тортади. Навоий тасвирича, ҳаёт ташвишлари ва ғам-алами лирик қаҳрамоннинг ҳам ҳафсаласини пир қилган. Шу сабабли у орзу-истак дунёси, моддий олам андишалари ҳақида гапиришни истамайди. Лирик қаҳрамон ўз ғам-ташвишларини ўйламайди. Ҳақиқий ишқ ва ошиқлик, илоҳий маҳбубга шайдолик уни бутун башариятни ўйлайдиган шахсга айлантирган. Шунинг учун у Жамшид жомини олиб, унда бутун оламга назар солишни ва дунё ҳолаҳволи ҳамда шароитини кўришни истайди. Бунда ошиқ Жамшид жоми билан биргаликда, кўзадаги май, яъни муршиди комилнинг олам ва одам ҳақидаги уни жунбушга келтирувчи сўзларидан ҳам фойдаланмоқчи бўлади. Олтинчи байтда лирик қаҳрамон нидо санъати орқали қалбига мурожаат қилиб, сабода маъшуқа

ўзини кўрсатса, унга яхши қараб олишни маслаҳат берар экан, бундай фурсатни бошқа бирор лаҳза топа олмаслигини ҳам таъкидлайди. Амир Алишер охирги байтда ҳам нидо санъатини қўллаб, ўзига мурожаат этади ва тасаввуфий фикрларини давом эттиради. Улуғ шоир талқинича, фано аҳли бугунни ўйлаб тўғри қилади. Зеро, бугун яхши бўлса, эрта ҳам яхши бўлади. Бугун оғир бўлса, эртанинг яхши бўлиши қийин. Шу сабабли нақднинг пайида бўлиб, бугунни гўзаллаштириш лозим. Бугуннинг гўзаллашуви эртанинг нурли, мукамал бўлишига хизмат қилиши табиийдир. Шу тарзда Амир Алишер ўзлигидан кечган, нафсини тийиб, поклик йўлини танлаган фано аҳлининг кишиларни, жамиятни поклашга қаратилган фаолиятларини маъқуллайди.

Айтиш мумкинки, Навоий татаббуъси оддий издошлик эмас. У юксак маҳорат билан яратилган. Унда фикрлар сиқик, аммо кенг қамровлидир. Шу сабабли Амир Хусрав ғазали тўққиз байт бўлгани ҳолда, Амир Алишер татаббуъси етти байтдан иборат бўлган. Бу – биринчидан. Иккинчидан, Амир Алишер татаббуъси иккинчи байтдан охирги байтгача мусажжаъ усулидаги ички қофиялар билан ёзилган. Шеърни бошдан-охир ички қофия билан ёзиш шоирдан катта маҳорат талаб қилади. Ўзбек шоирининг тожик тилида ёзган шеърда ички қофияларни (дил-чигил-муттасил; ваҳ-рах - қиблагаҳ; осмон – бўстон – он; мағў – сабў – дар ў; маҳжабин – бубин – чунин; раво – фано - вақтро) мукамал қўллай олиши унинг зуллисонайн сифатидаги маҳоратини ҳам кўрсатади. Шуниси диққатга сазоворки, Амир Алишернинг Амир Хусрав ва бошқа тожик шоирлари ғазалларига боғлаган кўпчилик татаббуълари ҳам шу каби тўла ички қофияларда битилган. Учинчидан, татаббуъда Навоий шеърини санъатларидан ҳам кенг фойдаланган. Чунончи, тавзиъ (даруни дайри дар), нидо (абрўву рухсори ту; эй; Фонй), таносиб (муғбача, дайр; абрў, рухсор, чашм; қиблагаҳ, мусалло; маҳ, осмон; гул, бўстон; май, қадах, сабў, жоми Жам), муташобих (шўхи чигил, маҳжабин, рухсори зебо), тазмин, мусажжаъ сингари санъатлар шулар жумласидандир. Тўртинчидан, Амир Алишер татаббуъсида Амир Хусрав ғазалига нисбатан тасаввуфий талқин очик, кенг ва чуқур берилган бўлиб, уларда бевосита ижтимоий ҳаёт масалалари ҳам маҳорат билан кўрсатиб берилган. Бу, айниқса, бешинчи, олтинчи ва еттинчи байтларда ёрқин кўринади. Бешинчидан, Навоий татаббуъда Амир Хусрав қўллаган радиф сўз «бингарам»ни олган бўлса-да, унинг барча қофия сўзларидан фойдаланмаган. Амир Алишер Дехлавий ғазалидаги учта қофия сўзни – тамошо, жо, зебо сўзларини олган, холос. Татаббуънинг қолган ўринларида ва ҳатто ички қофияларда ҳам бутунлай янги сўзларни қофия сифатида қўллаган. Олтинчидан, Амир Хусрав ғазалида айрим сўзлар икки

мартадан қофия учун ишлатилган. Масалан, улуғ шоир «зебо» сўзини биринчи ва иккинчи байтда, «то» сўзини эса еттинчи ва саккизинчи байтда қофия сифатида қўллаган.

Амир Хусравнинг бошга кўплаб ғазалларида ҳам худди шундай такрорланган қофия сўзлари учрайдики, буни адабиётшунос Ё.Исҳоқов ҳам қайд этган эди (1,95). Амир Алишер ғазалларида эса сўзларнинг такроран қофияланиши кўзга ташланмайди. Юқоридаги татаббуъда ҳам такрор қофия йўқ. Улуғ шоир ҳар бир байтда алоҳида сўзни қофия учун танлаб, уларга, шунингдек, Амир Хусрав ғазалидан олинган қофия сўзларга ҳам янги ва чуқур маънолар юклаган.

Буларнинг ҳаммаси Амир Алишернинг татаббуънависликда юксак маҳоратга эришганини кўрсатади. Буни «Девони Фоний»даги «Чудо», «Овард», «Кун», «Сохта», «Мекунӣ», «Боистӣ», «Будӣ», «Манаст», «Кард», «Афтад», «Мешавад», «Зад», «Шуданд», «Олуд», «Дорад» ва бошқа татаббуъ ғазалларида ҳам кўриш мумкин.

Адабиётлар рўйхати

(Использованная литература / References):

1. Исҳоқов Ё. Навоий поэтикаси. — Тошкент: Фан, 1983. — 168 с.
2. Навоий А. Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик. Т.6. — Тошкент: Фан, 1990. — 568 с.
3. Навоий А. Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик. Т.19. — Тошкент: Фан, 2002. — 600 с.
4. Хусрав Д. Осори мунтахаб. Дар 4 чилд. Ҷ.4. — Душанбе: Ирфон, 1975. — 896 с.